

О.В. ОЛЬШАНСКА

*доцент , кандидат економічних наук,
завідувач кафедри регіональної економіки
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ АГРОСОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ В РЕГІОНАХ

У статті досліджено наукові засади розвитку агросоціальної системи країни. Обґрунтовано методологічні основи регіонально-просторової організації агросоціальних систем з метою досягнення цілей комплексно-пропорційного розвитку аграрної економіки та соціальної сфери сільських територій. Запропонована схема структурних взаємозв'язків між компонентами регіональної агросоціальної системи.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: регіонально-системна організація, агросоціальна система, аграрна економіка, соціальна сфера.

O.V. OLSHANSKA

*Associated Professor,
Candidate of Economic Sciences,
Head of Regional Economics Department SHEE «Kyiv
Vadym Hetman National Economic University»*

В статье исследуются научные основы развития агросоциальной системы страны. Обоснованы методологические подходы к изучению регионально-пространственной организации агросоциальных систем с целью комплексно-пропорционального развития аграрной экономики и социальной сферы сельских территорий. Предложена схема структурных взаимосвязей между составляющими компонентами региональной агросоциальной системы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: регионально-системная организация, агросоциальная система, аграрная экономика, социальная сфера.

Однією з фундаментальних проблем економічної науки є розробка теоретико-методологічних засад комплексного й збалансованого розвитку аграрного сектора економіки та сільських громад як єдиної агросоціальної

системи. Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що в період реформування економічної системи в Україні не були достатньою мірою враховані соціальні орієнтири суспільства в цій сфері діяльності. Найважливішим показником функціонування суспільства в остаточному підсумку є соціальна ефективність. Вона включає як економічну результативність щодо забезпечення матеріального добробуту людей, так і соціальну ефективність, яку характеризує соціально-трудова, соціально-побутова, соціально-демографічна, соціально-гуманістична прогрес. Соціальний ефект стосується і окремого індивіда, і локальної чи регіональної спільноти людей, територіальної громади загалом.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі суспільного розвитку проблема взаємозв'язаного економічного й соціального розвитку особливо загострилася в сільській місцевості у зв'язку з ринковою трансформацією аграрної економіки та змінами її взаємодії з сільським населенням, його відтворенням, використанням сільського трудового потенціалу, забезпеченням економічних, соціальних та інших умов його життєдіяльності, територіальної організації поселенської мережі. Складність дослідження зазначеної проблеми пов'язана з тим, що сільськогосподарське виробництво, яке стає все меншою мірою пов'язаним з життям і діяльністю більшої частини сільського населення, є складною мультикомпонентною агроекономічною системою, яка постійно перебуває у стані нерівноваги [4, С. 4–5]. Це зумовлено значною сукупністю причин – сезонністю виробництва, змінами ринкового середовища, кліматичних умов, поведінки селян, форм організації їх діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У цих умовах значно актуалізувалася необхідність поглиблення теорії регіонально-просторової організації аграрного виробництва й сільського населення як єдиної агросоціальної системи.

Теоретичні та прикладні засади розвитку аграрної сфери і соціального середовища проживання селян розглядалися у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених-економістів: Бистрякова І.К., Борщевського П.П., Куценко В.І., Лисецького А.С., Прокопи І.В., Саблука П.Т., Паламарчука М.М., Фащевського М.І., Шепотько Л.О., Юрчишина В.В., Алаєва Е.Б., Гранберга О.Г., Ізарда У., Кругмана П., Портера М., Сакса Дж., Форстера К. та ін. Водночас ряд проблем, пов'язаних із соціально-економічним розвитком сільських територій, потребують подальших досліджень.

Мета статті. У зв'язку зі змінами, що відбуваються в регіональній організації аграрної сфери та розвитку сільських територій в умовах проведення земельної реформи, постала гостра необхідність вирішення ключових питань подальшого вивчення на основі нових методологічних засад регіонально-просторової організації агросоціальних систем з метою досягнення цілей комплексно-пропорційного розвитку аграрної економіки та соціальної сфери сільських територій. Саме тому дослідженню наукових підходів до визначення сутності регіональних агросоціальних систем, їх складників та характеру їхньої взаємодії присвячена ця стаття.

Виклад основного матеріалу. Аграрне виробництво розміщене переважно в сільській місцевості. Воно є ядром (полюсом) формування інших ланок виробничої системи на основі різноманітних зв'язків, утворюючи таким чином певну інтегральну просторову систему. У структурі цієї системи важливу роль відіграє поселенська мережа. Насамперед, це стосується кількості та людності сіл та селищ, де зосереджений людський капітал як невід'ємний елемент єдиної агросоціальної системи в сільській місцевості.

Основою зв'язку аграрного виробництва й розселення виступає єдність їх цілей – соціальних, які стосуються забезпечення належного рівня життя населення; економічних, які включають раціональне використання матеріального й людського капіталів; екологічних, оскільки стосуються

збереження й поліпшення природного середовища проживання населення. Саме в такій системі доцільно поєднується економічна й соціальна пропорційність, оскільки вони сприяють підвищенню рівня використання сільськогосподарських територій і людського потенціалу та інфраструктури, яка зосереджена в поселенській мережі.

Гостро актуальною сьогодні є проблема визначення сутності, структури та меж агросоціальних систем як функціональних, так і територіальних. В умовах активної дії закону територіального поділу праці, який сприяє розвитку міжрегіональних чи глобальних зв'язків, необхідно диференційовано підходити до визначення структури й масштабів агросоціальних систем з урахуванням конкретних регіональних умов і переваг. Неодмінними пріоритетами повинні бути розв'язання проблем зайнятості населення, його продовольчої безпеки, забезпечення населення товарами та послугами, поліпшення медичного, культурного, освітнього, житлового обслуговування населення, збереження сприятливого для життя природного середовища. Найбільш повний перелік послуг і умов, які комплексно забезпечують потреби жителів сіл, функціонує в межах адміністративно-територіальних одиниць. Перевагою його є наявність, насамперед, державної управлінської ланки як важливого координувального органу. Очевидно актуальним сьогодні та в перспективі буде забезпечення зайнятості сільських жителів, координація зусиль з формування міжпоселенських виробничих та інших комплексів, територіальних кластерних моделей господарювання, тому їх успішне вирішення значною мірою залежить від ефективної міжпоселенської управлінської координаційної діяльності. Цю функцію можуть виконати регіональні органи управління у взаємодії з аграрними суб'єктами підприємницької діяльності, органами місцевого самоврядування та територіальними громадами.

Складність проблеми розвитку аграрної системи, системи розселення та створення належної соціальної сфери життєдіяльності людей зумовила

різноманітність наукових підходів щодо її розв'язання. Так, заслуговують на увагу висновки про необхідність комплексного підходу до розв'язання проблем організації виробництва, розселення сільського населення, використання трудового потенціалу, формування сфери послуг у межах певних територій. Залежність між розміщенням аграрного виробництва та розселенням населення, формуванням сфери соціального обслуговування сільських жителів зумовлена рівнем розвитку широкої сукупності взаємозв'язків між ними. Зазначені зв'язки спричиняють утворення нової форми організації господарства – регіонально-системної. Це вимагає особливого, системного підходу в дослідженні взаємозв'язків, взаємовідносин і взаємозалежностей складників аграрної і соціальної сфер. Система – це сукупність взаємозв'язаних елементів, які утворюють стійку єдність і цілісність, якій притаманні інтегральні властивості. Аналіз агросоціальних систем виявляє взаємозв'язок з природою, територіальною спільністю людей, зайнятих сільськогосподарською працею, із соціальною сферою, яка формує певне середовище життєдіяльності людей тощо. Крім того, усі компоненти характеризуються певними зв'язками й залежностями, зумовлюючи особливості один одного.

Активний етап розвитку сучасних регіональних досліджень характеризують нові наукові підходи, які включають дослідження соціальних та економічних процесів в регіонах як єдиних систем, регіонально-просторову організацію соціально-економічної діяльності та особливості впливу на неї економічних, соціальних, природних та інших факторів, зокрема й нового гео економічного положення. Такий регіонально-системний підхід у дослідженні просторової організації господарства акумулює в собі як теорію розміщення суб'єктів підприємницької діяльності усіх організаційно-правових форм господарювання, так і формування регіональних вертикально й горизонтально інтегрованих соціально-економічних систем, функціонування яких базується на взаємодії і взаємозалежності. Системний аналіз просторового розвитку,

організації та функціонування включає покомпонентний та інтегральний підходи, які характеризують взаємозалежність компонентів єдиної системи. Просторовий розвиток господарства характеризують якісні зміни його структури й системної організації.

Взаємозв'язаність складників агросоціальної системи забезпечує як інтенсивне використання сільськогосподарських угідь, соціальної інфраструктури сіл, так й особливості сільського розселення. Взаємозалежність зазначених вище компонентів вимагає врахування в дослідженні трансформаційних процесів та особливостей їхніх змін як у кожному з них, так і системі в цілому. Так, зменшення людності сільських поселень, особливо дрібних, може призвести до зрідження поселенської мережі, а в подальшому – й недовикористання територій, наявної соціальної чи транспортної інфраструктури. Взаємозв'язок сільського розселення й сільськогосподарського використання земель та виробництва аграрної продукції має досить стабільну залежність і територіальну прив'язку. Зміна форми сільського розселення впливає на рівень використання землі, регіональні особливості ведення сільського господарства, його системну організацію взагалі.

У дослідженні агросоціальних систем поєднані два предмети, які належать узагальнено до двох наук – аграрної економіки та регіональної економіки. Кожна із цих наук досліджує окремі предмети. Водночас, результати регіональних досліджень мають практичне застосування в аграрній економіці.

Таблиця 1

Застосування розробок регіональної економіки в землекористуванні

№ з/п	Регіональні розробки	Використання в землекористуванні
1	Соціально-економічне районування	Розроблення регіональних програм з використання й охорони земельних ресурсів
2	Природно-господарське	Розроблення регіональних схем землеустрою

	районування	
3	Еколого-економічне районування	Встановлення меж територій з різним режимом землевпорядкування

Із зазначеного в таблиці 1 видно, що за цілком очевидної спеціалізації досліджень цих наук їх об'єднує стадія практичного застосування під час розроблення проектних і програмних документів, які стосуються землекористування.

Отже можливості ефективного функціонування регіональної агросоціальної системи виникають за системного підходу, який передбачає вивчення складних інтегральних об'єктів у взаємозв'язках і взаємозалежностях усіх елементів, з яких вони складаються. Цей підхід дає змогу дослідити розвиток агросоціальних систем з позицій аграрної економіки, її впливу на формування систем розселення, використання трудового потенціалу сільської місцевості тощо. Регіональна агросоціальна система – це такий тип регіональних систем, формування і функціонування якого пов'язані з діяльністю аграрної сфери економіки в регіоні. Як регіональна система, вона інтегрує сукупність компонентів в єдине ціле, де кожен з них (компонент) перебуває в певних зв'язках і залежностях від інших (рис. 1).

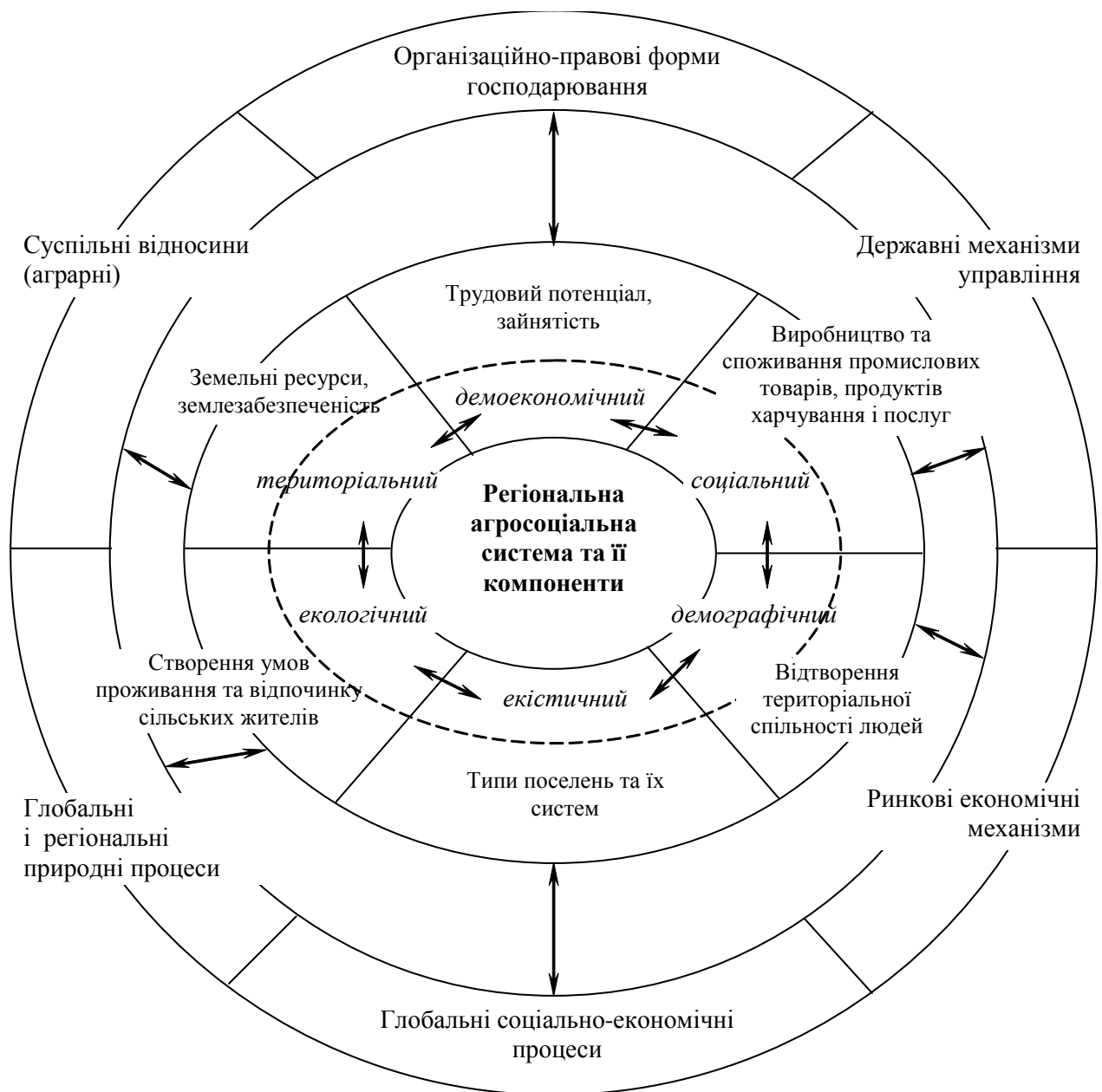

Рисунок 1. Регіональна агросоціальна система як елемент єдиної природно-сусільної системи відтворення

Як видно з рисунку 1, до структурних компонентів регіональної агросоціальної системи належать демоекономічний, соціальний, демографічний, екістичний, екологічний, територіальний, їх типи. Вони виділені відповідно до основних процесів життєдіяльності територіальних спільностей людей. Кожен із цих типів має свої структурні особливості. Так, демоекономічна компонента включає організаційно-правові форми господарювання та види економічної

діяльності. Вона характеризує вплив зазначених складників на зайнятість сільського населення регіону, трудову спеціалізацію зайнятих, режим роботи, професійну захворюваність, рівень доходів працівників та інші економічні процеси регіональної агросоціальної системи. Як системне утворення, кожен із цих процесів зв'язаний з іншими й залежить від них. Соціальна компонента включає виробництво й споживання продуктів і послуг сільським населенням регіону. Демографічна компонента характеризує процеси відтворення регіональної спільності сільського населення. Екістична компонента стосується формування сільської поселенської мережі, її структури й динаміки. Екологічна компонента розкриває природні умови праці та проживання сільських жителів. Територіальна компонента характеризує використання територіальних земельних ресурсів і землезабезпечення сільського населення. Кожен із зазначених компонентів доповнюють один одного та в сукупності формують єдину регіональну агросоціальну систему, підвищують синергетичний ефект її функціонування. Отже, сутнісною ознакою регіональних агросоціальних систем є системність і комплексність, які забезпечують взаємообумовленість і доповнюваність функціонування їх складників, у чому й проявляється синергетичний ефект їх розвитку.

Висновки. Сучасний етап розвитку суспільства пред'являє все нові вимоги до удосконалення організації усіх сфер людської діяльності – економічної, соціальної, екологічної тощо. Ринкова форма господарювання в аграрній сфері ставить в якості необхідних умов подальшого розвитку формування інтегрованих структур, які включають як економічну, так і соціальну та екологічні ланки, утворюючи таким чином єдині регіональні агросоціальні системи. Економічна діяльність таких систем покликана виконувати певне соціальне замовлення суспільства – виробляти продукти харчування та забезпечувати соціальний розвиток територіальної громади. Соціальна складова як невід'ємний елемент цієї системи завдяки продуктивній суспільній діяльності бере участь у

виробництві товарів і послуг, формуванні та реалізації соціального капіталу, утворюючи єдину відтворювальну систему. Сутнісною ознакою функціонування агросоціальних систем є комплексність і збалансованість, коли кожен елемент формує єдину цілісність, підвищуючи ефект її функціонування. Успішне функціонування агросоціальної системи як повної цілісності можливе за умови наявності певної збалансованості між її елементами – створенням робочих місць, яке формується попитом і пропозицією робочої сили певної кваліфікації, між оплатою праці і зайнятістю, між створеними соціально-інфраструктурними умовами проживання і продуктивністю та інтенсивністю праці, зростанням обсягів виробництва та відповідним підвищенням рівня життя населення, поліпшенням соціально-демографічних процесів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борщевский П.П., Прейгер Д. К., Иванух Р.А.* Региональная специализация сельскохозяйственного производства Украины. — К.: Наукова думка, 2004. — 197 с.
2. *Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І.* та ін. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та макрорегіональний рівень. — Вінниця: Книга-Вега, 2007. — 495 с.
3. *Іванюта В.Ф.* Методологічне забезпечення розвитку аграрного виробництва регіону. Автореф. Дис.. д.е.н. — К. — 2009. — 39 с.
4. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація. Наукова доповідь. / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця,

членів-кореспондентів НАН України О.М. Бородіної та І.В.Прокопи. – К.: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2012. – 54 с.

5. *Ходаківський Є.І.* Синергетичні засади розвитку агроекономічної системи. – Житомир, 2008. – 17 с.

6. *Якобчук В.П., Малиновский А.С.* Региональная аграрная политика в контексте реформирования аграрного сектора. – В сб.: Реструктуризация сельскохозяйственных предприятий. – К., 2003.